

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและความเป็นมา

จากโคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี เป็นเพียงบางบทในโคลงสี่สุภาพจำนวน 85 บท ประพันธ์โดยนายสวน มหาตเล็ก ผู้เป็นมหาตเล็กของพระเจ้ากรุงธนบุรี

นายสวนมหาตเล็กเจ้า	จอมกระษัตริย์
แถลงเรื่องราวศรีสวัสดิ์	กราบเกล้า
ถวายต่างบุษปรัตน์	มาลย์มาศ
ภุมวารเดือนเก้า	สิบขึ้นเกาะตรีฯ
บังคมบทรชให้	ทรงทศ ธรรมนา
พระปิ่นอยุธยายศ	ยอดฟ้า
ขอแถลงนิพนธ์พจน์	เฉลิมบาท พระเอย
ไว้พระเกียรติท่วมหล้า	โลกเหลือองกฤษฎา

โดยกล่าวถึงการที่พระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงเห็นว่าศาสนาเสื่อมร่วงโรย เศร้าหมอง จึงยกกองทัพมาตั้งที่ธนบุรี พรรณนาความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองทำนองประวัติศาสตร์ คือลำดับตามเวลา สรรเสริญบารมีกษัตริย์ การปราบปรามก๊กต่างๆ ที่ยังแข็งข้อ การสมโภชพระนคร จบลงด้วยการขอพรให้พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระเจริญยิ่งขึ้น เพื่อถวายความกตัญญูทเวที่แต่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และเพื่อเฉลิมพระเกียรติของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พุทธศักราช 2314 พิจารณาวรรณคดีแล้วแสดงว่า ผู้แต่งเป็นผู้รับราชการใกล้ชิดพระองค์มาก่อนสถาปนาพระนคร จึงได้ทราบเหตุการณ์สำคัญอย่างละเอียด ทราบจริยวัตรและเข้าใจพระอุปนิสัยเป็นอย่างดี

ได้กล่าวถึงกรุงธนบุรีว่า ธนบุรีเป็นที่ราบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยาที่อุดมสมบูรณ์ เดิมรู้จักกันในชื่อบางกอก มีแม่น้ำเจ้าพระยาและลำคลองต่างๆที่เปรียบเหมือน เส้นเลือดฝอยกระจายอยู่ทั่วบริเวณ จึงมีข้อสันนิษฐานว่า “บางกอก” นั้น อาจจะมีเพี้ยนมาจากเดิมว่า “บางเกาะ” ด้วยความที่พื้นที่มีลักษณะเป็นเกาะเล็กเกาะน้อยจากแม่น้ำลำคลองต่างๆ สอดคล้องกับ การณิการ์ สุธีรัตนา

ภิรมย์ (2555) ได้กล่าวว่ากรุงธนบุรีซึ่งแต่เดิมชาวบ้านและชาวต่างประเทศเรียกว่า “บางกอก” ส่วนในพระราชพงศาวดาร (พ.ศ.2091-2111) เรียกว่า "เมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร" คือ ฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรีในปัจจุบัน เป็นที่ราบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยา ที่อุดมสมบูรณ์ มีลำคลองต่าง ๆ กระจายอยู่ทั่วบริเวณ เมืองธนบุรีปรากฏชื่อ ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.1976 ตรงกับสมัยเจ้าสามพระยาว่า ทรงตั้งตำแหน่ง “นายพระขนอนทมนบุรี” และในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิมีชื่อในทำเนียบหัวเมืองว่า “ทมนบุรีศรีมหาสมุทร” ชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ล้วนบันทึกถึงความสำคัญของเมืองธนบุรีหรือที่เรียกว่า เมืองบางกอก โดยบาทหลวง เดอ ชัวซีย์ กล่าวว่า “บางกอกเป็นกุญแจสำคัญทางด้านทะเลใต้” แม่น้ำเจ้าพระยาไหลคดเคี้ยวมาตั้งแต่นนทบุรี ลงมายังพระนคร ในสมัยพระไชยราชาธิราช (พ.ศ.2077-2089) จึงได้โปรดให้ขุดคลองลัด เพื่อให้เชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ไหลอ้อมไปทางคลองบางกอกน้อย ออกทางคลองบางกอกใหญ่ เมืองธนบุรี จึงเกิดขึ้นทางฝั่งตะวันตก หัวมุมคลองบางกอกใหญ่ กลายเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ และเป็นเมืองหน้าด่านทางทะเล

ครั้นเมื่อสิ้นกรุงศรีอยุธยา ในปีพุทธศักราช 2310 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (สิน) ทรงกอบกู้อิสรภาพ ขึ้นได้เป็นผลสำเร็จในปีเดียวกันนั้นเอง แต่มีพระราชดำริว่ากรุงศรีอยุธยาเสียหายหนัก ยากที่จะปฏิสังขรณ์ให้กลับคืนได้ ธนบุรีซึ่งเป็นเมืองด่านสำคัญใกล้ทะเล ทั้งมีป้อมปราการเป็นชัยภูมิที่อยู่และเป็นเมืองเล็กพอสมแก่กำลังไพร่พลและราษฎรในขณะนั้น จึงโปรดให้รับพระบรมวงศานุวงศ์ครั้งกรุงศรีอยุธยาลงมา ณ เมืองธนบุรี โปรดให้ไพร่พลทั้งฝ่ายทหาร พลเรือน ทำค่ายด้วยไม้ทองหลางทั้งต้นเป็นที่มั่นไว้พลางก่อน ค่ายนั้นทำตั้งแต่มุมกำแพงเมืองเก่าไปจนวัดบางว่าน้อยวกลงไปริมแม่น้ำเจ้าพระยา แล้วขุดคูน้ำรอบพระนคร มูลดินขึ้นเป็นเชิงเนินตามริมค่ายข้างใน เสร็จเรียบร้อยภายในหนึ่งเดือน ต่อมาในปีพุทธศักราช 2316 ปรากฏความในสำเนาท้องตราครั้งกรุงธนบุรี และพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีว่า โปรดให้บูรณะพระนครให้มั่นคงยิ่งขึ้น โดยให้เจ้าพระยาจักรี (คือพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธทรงพระประชวร) พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก) เป็นนายงานเกณฑ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ ผู้น้อย ฝ่ายทหาร พลเรือนทั้งปวง ทั้งในกรุงและหัวเมือง “ไปรื้ออิฐกำแพงเก่า ณ เมืองพระประแดง และกำแพงค่ายพม่า ณ โพธิ์สามต้น และสีกุก บางไทร ทั้งสามค่ายขนบรทุกเรือมาก่อกำแพงและป้อมตามที่ถมเชิงดิน สามฟากทั้งสองด้าน เอาแม่น้ำไว้หว่างกลางเมืองเหมือนอย่างเมืองพิษณุโลก อนึ่ง ป้อมวิไชยเณรท้ายพระราชวังนั้น ให้ชื่อป้อมวิไชยประสิทธิ์ แล้วให้ขุดที่สวนเดิมเป็นที่ท้องนานอกคูเมืองทั้งสองฟาก ให้เรียกทะเลตมไว้สำหรับจะได้นำน้ำใกล้

พระนคร... และกระทำการสถาปนาพระนครขึ้นใหม่ครั้งนั้น 6 เดือนก็สำเร็จบริบูรณ์” แนวกำแพงพระนครที่สร้างขึ้นนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชาธิบายไว้ในพระราชวิจารณ์จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวีว่า “กำแพงพระนครทั้ง 2 ฝั่งแม่น้ำ ได้สร้างขึ้นแต่ละฝั่ง 3 ด้าน ข้างริมน้ำไม่มีกำแพง ฝั่งตะวันตกกำแพงตั้งแต่ป้อมวิชัยประสิทธิ์ขึ้นไปตามลำคลองบางกอกใหญ่จนถึง คลองข้างวัดโมลีโลกไปตามหลังวัดอรุณ ไปออกบางกอกน้อยที่หลังวัดอัมรินทร์เป็นคูพระนคร แล้วเลี้ยวลงมาตามแนวคลองบางกอกน้อยจนถึงแม่น้ำข้างปากนี้ ตั้งแต่ป้อมวิชัยประสิทธิ์ คือ ที่สุนันทาลัยมาตามแนวคลองตลาด คลองหลอด จนถึงคลองโรงไหมวังหน้า” บางกอกในสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานีฝั่งตะวันตก ภายในกำแพงพระนคร เป็นที่ตั้งพระราชวังต่อจากป้อมบางกอกหรือป้อมวิชัยประสิทธิ์ อาณาเขตพระราชวังขยายออกไปจรดคลองนครบาล ทำให้วัดอรุณราชวราราม (วัดแจ้ง) กลายเป็นวัดในเขตพระราชวัง วัดอรุณราชวรารามครั้งนั้นจึงไม่มีพระสงฆ์อยู่อาศัยเขตพระราชวังด้านตะวันตกจรดวัดโมลีโลกยาราม (วัดท้ายตลาด) ซึ่งเป็นตลาดท้ายสนม ตั้งแต่เขตคลองนครบาลขึ้นไปจนถึงคลองมอญ เป็นที่ตั้งวังเจ้านายและคุก ติดคลองมอญเป็นบ้านพระยาธรรมาธิกรณ (บุญรอด ต้นสกุลบุญรัตพันธุ์) ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งของวัดเครือวัลย์วรวิหาร เหนือคลองมอญขึ้นไปเป็นนิวาสสถานของเจ้าพระยาจักรี (พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหাজักรบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก) ซึ่งปัจจุบันเป็นกรมอุทการเรือ ต่อขึ้นไปอีกคืออุ้งกาปูนอยู่ติดกับวัดระฆังโฆสิตาราม (วัดบางว่าใหญ่) เหนือวัดระฆังโฆสิตารามขึ้นไปจนถึงปากคลองบางกอกน้อย เป็นสุดเขตกำแพงกรุงธนบุรีฝ่ายเหนือ เป็นท้องที่ซึ่งเรียกว่าตำบลบ้านปูน ตำบลสวนมังคุด ตำบลสวนลั่นจี่ อันเป็นนิวาสสถานของพระญาติพระวงศ์ในเจ้าพระยาจักรี ส่วนฝั่งตะวันออก ภายในกำแพงพระนคร เป็นบ้านเรือนของชนกลุ่มน้อยอันได้แก่ พวกจีนและ ญวน ซึ่งถูกกวาดต้อนอพยพมา นอกกำแพงพระนครทั้งสองฝั่งเป็นทะเลตมสำหรับทำนาดังกล่าว เฉพาะฝั่งธนบุรี ไกลกำแพงพระนครออกไปนั้น ยังคงเป็นที่ราบลุ่มอันอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำสวนไม้ยืนต้น เช่น ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา สวนผลไม้ได้แผ่ออกไปถึงตำบลบางช้าง เขตแม่กลอง สมุทรสงคราม ดังมีคำพูดมาแต่โบราณว่า “สวนในเรียกบางกอก สวนนอกเรียกบางช้าง” นอกจากนี้ยังแบ่งเป็น “บางบน” กับ “บางล่าง” โดยเอาพระราชวังเป็นเกณฑ์ ถ้าอยู่เหนือพระราชวังก็เรียก “บางบน” อยู่ใต้ลงมาเรียก “บางล่าง” (กรมศิลปากร, 2525)

มูลนิธิอนุรักษ์โบราณสถานในพระราชวังเดิม (ม.ป.ป. : ออนไลน์) ได้กล่าวถึงเมืองธนบุรีมีความสำคัญเพิ่มขึ้น ในฐานะเมืองหน้าด่านทางทะเล ปรากฏเด่นชัดในสมัยสมเด็จพระนารายณ์

มหาราช โดยเฉพาะเมื่อการค้ากับต่างประเทศ เจริญรุ่งเรืองขึ้นถึงขีดสุด ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ.2199-2231) เนื่องจากเป็นเมืองท่าพักเรือต่างชาติ ที่เดินทางขึ้นล่องระหว่างกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนารายณ์ฯ จึงโปรดให้กองทหารฝรั่งเศส ขึ้นมาสร้างป้อมขึ้นทั้งสองฝั่งของแม่น้ำเพื่อป้องกันข้าศึกซึ่งมาทางทะเล พร้อมทั้งให้ขุดที่สวนเดิมเปลี่ยนเป็นท้องนาออกคูเมืองทั้ง 2 ฝากซึ่งเรียกว่า "ทะเลตม" ไว้สำหรับเป็นที่นาใกล้พระนคร โดยป้อมฝั่งตะวันออกมีขนาดใหญ่กว่าฝั่งตะวันตกหลายสิบเท่า ป้อมทั้งสองถูกเรียกชื่อรวมกันว่า ป้อมบางกอกหรือป้อมวิไชยเยนทร์ โดยเจ้าพระยาวิไชยเยนทร์ (คอนสแตนติน ฟอลคอน) เป็นนายทหารผู้กำกับการสร้าง เมื่อสร้างป้อมเสร็จ จึงพระราชทานนามว่า "ป้อมวิไชยเยนทร์" และโปรดเกล้าฯ ให้ทหารต่างชาติทั้งโปรตุเกสและฝรั่งเศสมาประจำที่ป้อม ภายหลังที่สมเด็จพระนารายณ์ฯ สวรรคต ป้อมทั้งสองของเมืองธนบุรี (ป้อมฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก) กลายเป็นสมรภูมิรบระหว่างฝ่ายไทย กับกองทหารฝรั่งเศสที่ประจำป้อม ซึ่งในท้ายที่สุดฝรั่งเศสเป็นฝ่ายที่ต้องยอมแพ้ และถอนกำลังออกจากราชอาณาจักรไทย จากนั้นสมเด็จพระเพทราชาโปรดเกล้าฯ ให้รื้อป้อมบางกอกทางฝั่งตะวันออก โดยให้คงเหลือแต่ป้อมทางฝั่งตะวันตก (ป้อมวิไชยเยนทร์) ไว้เท่านั้น ในคราวกรุงศรีอยุธยาเสียให้แก่พม่า ในปี พ.ศ.2310 พม่าได้ยึดเมืองบางกอกและแต่งตั้งให้นายทองอิน (คนไทยที่ไปเข้ากับฝ่ายพม่า) รักษาป้อมและเมืองบางกอก และหลังจากที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงกอบกู้เอกราชได้สำเร็จทรงสถาปนากรุงธนบุรี เป็นราชธานีแล้ว

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ (2554) ได้กล่าวว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ เสด็จขึ้นครองราชย์ทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีเมื่อ พ.ศ.2313 โปรดเกล้าฯ ให้ขยายเมืองไปทางทิศเหนือจนจรดคลองบางกอกน้อย พร้อมกับสร้างกำแพงเมืองตามแนวคลองขุดใหม่มีชื่อเรียกเป็นตอนๆ เช่น คลองบ้านขมิ้น คลองบ้านช่างหล่อ คลองบ้านหม้อ คลองวัดท้ายตลาดส่วนทางทิศตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาขยายไปจนจรดคลองคูเมืองที่ขุดขึ้นใหม่ ปัจจุบันเรียกว่าคลองหลอด แล้วสร้างกำแพงเมืองขึ้นตามแนวคลองคูเมือง ดังปรากฏหลักฐานที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีเมื่อไม่กี่ปีมานี้ ส่วนป้อมวิไชยเยนทร์ได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น "ป้อมวิไชยประสิทธิ์" พร้อมทั้งให้ ขุดที่สวนเดิมเปลี่ยนเป็นท้องนาออกคูเมืองทั้ง 2 ฝากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเรียกว่า ทะเลตมไว้เป็นที่สำหรับทำนาใกล้พระนคร แม่น้ำเจ้าพระยาจึงตัดผ่านกลางเมือง พื้นที่ในกำแพงเมืองฝั่งตะวันตกเริ่มตั้งแต่เขตเมืองธนบุรี เดิมริมคลองบางกอกใหญ่ ไปจนถึงบริเวณหลังวัดบางหัวน้อย (วัดอมรินทาราม) ริมคลองบางกอกน้อย ภายในกำแพงเมืองธนบุรีเป็นที่ตั้งของพระราชวังกรุงธนบุรี ส่วนฝั่งตะวันออก เริ่มตั้งแต่ศาลเทพารักษ์

หัวโชค (เชิงสะพานพระปิ่นเกล้าฝั่งพระนคร) เลียบตามแนวคูเมือง (คลองคูเมืองบริเวณหลังกระทรวงมหาดไทย) ไปจรดแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณปากคลองตลาด ปรากฏว่าวัดโพธิ์ในปัจจุบันนี้เป็นวัดสำคัญในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเมื่อพิจารณาจากแผนที่เก่าที่ชาวพม่าทำไว้ซึ่งพบจากมหาวิทยาลัยอย่างกึ่ง [แผนที่ดังกล่าวอาจารย์สุนทร ชุตินทรานนท์ ได้รับมาจากผู้คัดลอกมาจากมหาวิทยาลัยอย่างกึ่ง และมีจัดแสดงภาพจำลองไว้ในพิพิธภัณฑ์วังสมเด็จเจ้ากรุงธนบุรีภายในกองทัพเรือ กรุงธนบุรีเป็นราชธานีเพียง 15 ปี

น. ณ ปากน้ำ (2514) ได้กล่าวถึงสำรวจวัดต่างๆในฝั่งธนบุรีเมื่อปี พ.ศ.2513 โดยได้สำรวจวัดต่างๆ ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา หรือฝั่งธนบุรีเมื่อพุทธศักราช กล่าวไว้ในหนังสือ “ศิลปะในบางกอก” ว่า “หลักฐานจากโบราณวัตถุปรากฏว่า เมืองบางกอกมิใช่เพิ่งจะสำคัญขึ้นมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา แม้สมัยก่อนกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเรียกว่ายุคอโยธยาสุพรรณภูมินั้น บางกอกก็เคยมีความสำคัญมาแล้ว ข้าพเจ้าได้ตรวจวัดเก่าแก่แถบอำเภอรามัญบุรี พบว่ามีพระพุทธรูปสมัยอุททองขนาดมหึมา อยู่ตามวัดในบริเวณนั้น ส่วนใหญ่อยู่ติดริมแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น วัดประเสริฐสุทธารวาส วัดแจรงร้อน วัดบางปะกอก ส่วนบริเวณเมืองบางกอกแท้ๆ ที่ธนบุรีนั้น เท้าที่ได้พบศิลปะเก่าแก่รุ่นสมัยอยุธยา ตอนต้น มีดังต่อไปนี้คือ วัดแก้ว วัดตะพาน วัดจันทาผ้าขาว วัดเพรงในคลองบางพรหม วัดบางแวก ซึ่งอยู่ในบริเวณบางระมาด บางเข็กหนึ่ง และแม่น้ำอ้อม ล้วนเป็นวัดมีมาก่อนชุดคลองลัดในสมัยพระชัยราชาที่หน้าโรงพยาบาลศิริราชทั้งสิ้น

มูลนิธิอนุรักษ์โบราณสถานในพระราชวังเดิม (มปป. : ออนไลน์) ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ในปีพุทธศักราช 2311 ได้ทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่า “สมเด็จพระบรมราชาที่ 4” แต่ประชาชนนิยมเรียกว่า “พระเจ้าตากสิน” ในรัชสมัยของพระองค์ได้มีการทำศึกสงครามอยู่เกือบตลอดเวลาทั้งนี้เพื่อรวบรวมแผ่นดินให้เป็นปึกแผ่น และขับไล่พม่าออกจากราชอาณาจักรถึงแม้ว่าบ้านเมืองจะอยู่ในภาวะสงครามเป็นส่วนใหญ่ แต่สมเด็จพระเจ้าตากสินก็ยังทรงมุ่งมั่นที่จะฟื้นฟูประเทศในด้านต่างๆ เช่น ด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและสังคม ได้มีการติดต่อค้าขายกับประเทศต่างๆ เช่น จีน อังกฤษ และเนเธอร์แลนด์ ได้โปรดให้มีการสร้างถนนและชุดคลองเพื่ออำนวยความสะดวกในการคมนาคม นอกจากนั้นยังทรงส่งเสริมทางการศาสนา ศิลปวัฒนธรรมและวรรณกรรม รวมทั้งการศึกษาในด้านต่างๆของประชาชน “กรุงธนบุรี” อดีตราชธานีของประเทศไทย ราชธานีแห่งที่ 3 ถัดจากกรุงสุโขทัย และกรุงศรีอยุธยา แม้ว่าจะมีช่วงเวลาเพียง 15 ปี แต่กรุงธนบุรีก็มีความสำคัญเป็นอย่างมากในฐานะที่เป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้เกิด

กรุงเทพมหานคร ราชธานีในยุคปัจจุบัน กรุงธนบุรีเป็นราชธานีของไทยมานาน ถึงปิดลวดระยะเวลา ดังกล่าว ธนบุรีจึงเป็นศูนย์กลางในด้านการเมือง การปกครอง ภายหลังเมื่อสิ้นแผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี ในปี พ.ศ.2325 แล้วได้มีการสถาปนากรุงเทพมหานครขึ้นเป็นราชธานีแห่งใหม่ของไทย ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ การค้นคว้าเกี่ยวกับธนบุรีนี้บ่งว่ายังมีอยู่น้อยและเป็นงานค้นคว้าทางวิชาการที่ค่อนข้างเก่า จึงควรมีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับธนบุรีให้ลึกซึ้ง และมีแง่มุมพิจารณาที่แหลมคมเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เรื่องราวของธนบุรีจะทำให้เราเข้าใจปัจจุบัน และมองไปข้างหน้า เพื่อคิดถึงอนาคตได้ด้วย

“สารานุกรม” เป็นหนังสือรวมเรื่องราวต่างๆ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ให้นิยามของคำ “สาร” ว่า แก่น เนื้อแท้ ส่วนสำคัญ ข้อใหญ่ใจความ ถ้อยคำ คำว่า “อนุกรม” หมายถึง ลำดับ ระเบียบ ชั้น สองคำนี้รวมกันเข้า โดยวิธีสมาสเป็นคำเดียว คือ “สารานุกรม” หมายถึง เรื่องราวที่เป็นเนื้อแท้ เป็นแก่นสารนำมาเรียบเรียง โดยใช้ถ้อยคำ จัดระเบียบ เรื่องแต่ละเรื่องตามลำดับ ให้อยู่ด้วยกันในหนังสือเล่มเดียวกัน หรือหลายเล่มแต่เป็นชุดเดียวกัน คำนี้ใช้เรียกชื่อหนังสืออ้างอิง หรือหนังสืออุเทศประเภทหนึ่ง ลักษณะทั่วไปของหนังสือนี้ คือ อธิบาย เรื่องราวต่างๆ ที่มนุษย์ได้เรียนรู้ และได้คิดขึ้นตั้งแต่โบราณสมัย จนถึงปัจจุบัน มีทั้งความรู้ที่จัดเป็นวิชา หรือเป็นศาสตร์ และความรู้ทั่วไป ที่ควรรู้ หรือนำรู้ ผู้จัดทำสารานุกรม จะจัดหมวดหมู่ และลำดับความสำคัญของคำอธิบายเรื่องราวเหล่านี้ เรียงลำดับอยู่ในเล่มเดียวกัน หรือชุดเดียวกัน ตามลำดับความสำคัญ ของแต่ละวิชาบ้าง ตามลำดับความสัมพันธ์ของแต่ละวิชา และสาขาวิชาในกลุ่มวิชานั้นๆ บ้าง ตามลำดับตัวอักษรตัวแรกของคำ ซึ่งใช้เรียกชื่อวิชา หรือเรื่องวิชานั้นๆ บ้าง

สารานุกรมใช้เป็นแหล่งข้อมูลค้นหาคำตอบเกี่ยวกับข้อเท็จจริงได้ทุก ๆ แขนงวิชา สามารถเชื่อถือได้ เพราะเป็นหนังสือที่เขียนโดยผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชานั้น ๆ ใช้เป็นแหล่งศึกษาพื้นฐานความรู้ในเชิงประวัติความเป็นมา และวิวัฒนาการของศาสตร์ในสาขาต่าง ๆ สามารถค้นหาคำตอบได้สะดวกและรวดเร็ว และสามารถศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง เพราะมีการจัดเรียงลำดับเนื้อเรื่องอย่างมีระเบียบ ในปัจจุบัน หนังสือสารานุกรมมีหลากหลายประเภท หลายรูปแบบ มีทั้งสำหรับเด็กและผู้ใหญ่ แบ่งเป็นหนังสือสารานุกรมทั่วไป และสารานุกรมเฉพาะวิชา ซึ่งทุกประเทศในโลกล้วนให้ความสำคัญกับหนังสือสารานุกรม จึงได้จัดทำสารานุกรมประจำชาติของตนขึ้น เพื่อให้คนในชาติใช้เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ในเรื่องต่าง ๆ

ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการต่าง ๆ ของโลกปัจจุบันซึ่งเป็นยุคโลกาภิวัตน์ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงประเทศชาติในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการศึกษาของประชาชนในแต่ละประเทศ เพราะการที่ประเทศชาติ จะพัฒนาก้าวไกลไปได้มากน้อยเพียงใด ก็ขึ้นอยู่กับการศึกษาของประชาชนในประเทศนั้น ๆ ทั้งนี้ การศึกษาก็มีคุณภาพได้ก็ต้องอาศัยสื่อและเทคโนโลยีสารสนเทศ

สมัยใหม่ในการเสนอแนวคิดและเนื้อหาเพื่อก่อให้เกิดกระบวนการเข้าใจมากกว่าการจดจำ ปัจจุบันคอมพิวเตอร์ได้เข้ามามีส่วนร่วมกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนไทยมากขึ้น สถาบันการศึกษาในไทยทุกแห่งให้ความสนใจในเรื่องการใช้เทคโนโลยีเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา เพราะเป็นสิ่งจำเป็น การเรียนการสอนของไทยในปัจจุบันจึงเปลี่ยนสภาพไป ค่อนข้างมาก นักเรียน นักศึกษา ครูอาจารย์ ล้วนแล้วแต่ต้องใช้เครือข่ายคอมพิวเตอร์ประกอบการเรียนการสอนด้วยกันทั้งสิ้น เทคโนโลยีหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ในการเรียนการสอนของไทยในยุคปัจจุบันและมีแนวโน้มที่จะนำไปใช้ในอนาคตอย่างแพร่หลายด้วย สอดคล้องกับ ทิตยา ปิยภัณท์ (2557) ที่ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ค่านิยมดิจิทัลกับพฤติกรรมด้านการสื่อสารออนไลน์ของเด็กและเยาวชนไทย” ผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมยามว่างของเด็กและเยาวชนไทยเลือกทำเป็นอย่างแรกคือ ใช้อินเทอร์เน็ต มีความถี่ในการใช้สื่อออนไลน์ทุกวัน และระยะเวลาที่ใช้สื่อออนไลน์โดยรวมนั้นมากกว่า 3 ชั่วโมงในแต่ละวัน ข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เด็กและเยาวชนไทยมีพฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ในระดับที่สูงมาก นอกจากนี้ เด็กและเยาวชนไทยมีค่านิยมดิจิทัลด้านเสรีภาพ ความซื่อสัตย์โปร่งใส การประสานความร่วมมือ ความบันเทิงและนวัตกรรม ซึ่งปรากฏค่านิยมดิจิทัลดังกล่าวในระดับมาก

หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ หรือ e-book เป็นคำที่ย่อมาจากคำว่า Electronic Book หมายถึง หนังสือที่สร้างขึ้นด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ เอกสารหรือหนังสือในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ ที่สามารถแสดงข้อมูลและเรื่องราวได้หลากหลายลักษณะทั้งข้อความ เสียง ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว ผ่านทางเครื่องคอมพิวเตอร์หรืออุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์พกพาอื่นๆ และยังสามารถเชื่อมต่อไปยังเว็บไซต์เพื่อหาข้อมูลเพิ่มเติมได้ อีกทั้งยังสามารถปรับปรุงเนื้อหาให้ทันสมัยอยู่ตลอดเวลาได้โดยมีลักษณะเป็นเอกสารในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ โดยปกติจะใช้อ่านผ่านทางหน้าจอคอมพิวเตอร์จากเดิมซึ่งเป็นหนังสือที่ผลิตจากการเขียนหรือพิมพ์ตัวอักษรหรือภาพกราฟิกลงในแผ่นกระดาษ หรือวัสดุชนิดอื่น ๆ เพื่อบันทึก

หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ หรือ e-book เป็นนวัตกรรมของหนังสือที่แตกต่างไปจากหนังสือฉบับสิ่งพิมพ์เดิมอย่างสิ้นเชิง ไม่ว่าจะเป็นในด้าน ขั้นตอนการอ่านที่ง่าย สามารถแสดงผลด้วยภาพ ข้อความ เสียง และภาพเคลื่อนไหวได้ และเชื่อมโยงกับข้อความต่างๆ ภายในตัวหนังสือ หรือภายนอกเว็บไซต์อื่นๆ จากอินเทอร์เน็ต อีกทั้งไม่เปลืองเนื้อที่ในการเก็บหนังสือเพราะถูกจัดอยู่ในรูปแบบของไฟล์อิเล็กทรอนิกส์ น้อย

ในด้านการศึกษา e-book จะช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง มีโอกาสได้ทบทวนความรู้ด้วยตนเองมากขึ้น โดยที่ตัวครูผู้สอนนั้นจะมีคุณลักษณะเป็นผู้ชี้แนะการเรียนรู้ (learning coach) และเป็นตัวแทนในการนำผู้เรียนท่องเที่ยวไปสู่โลกแห่งการเรียนรู้ได้ (learning travel agent) หนังสือ e-book มีการพัฒนารูปแบบต่าง ๆ เพื่อสร้างความสนใจให้กับผู้เรียน ประกอบกับเพื่อให้เข้ากับยุคของการเรียนรู้ จากการวิจัยของ เพ็ญภา พัทธชนม์ (2544 : บทคัดย่อ) ที่ได้พัฒนาหนังสือ

อิเล็กทรอนิกส์เรื่อง กราฟิกเบื้องต้นและหาประสิทธิภาพของหนังสืออิเล็กทรอนิกส์เรื่องกราฟิกเบื้องต้น ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ใช้เป็นนักศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ที่ไม่เคยเรียนรายวิชา 263-201 เทคโนโลยีการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี จำนวน 30 คน ซึ่งการเปรียบเทียบผลทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนพบว่าคะแนนเฉลี่ยทดสอบหลังเรียนสูงกว่าคะแนนจากการทดสอบก่อนเรียน ซึ่งสอดคล้องกับ พัชชา อินทร์ศรี (2555) ได้วิจัยการพัฒนาหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) การใช้ห้องสมุด สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่1 เพื่อเป็นการพัฒนาหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) ให้มีคุณภาพตามเกณฑ์ที่กำหนด และเพื่อศึกษาผลการใช้หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) ผลการวิจัย พบว่า หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) เรื่อง การใช้ห้องสมุด สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 มีคุณภาพด้านเนื้อหา และด้านเทคโนโลยีการศึกษาอยู่ในระดับดีมาก ส่วนผลการใช้หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) เรื่อง การใช้ห้องสมุด สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 พบว่านักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนอยู่ในระดับดี ร้อยละ 83.72 และมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 16.28

ในปัจจุบัน องค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์กรุงธนบุรี ยังไม่ได้รับการดำเนินการให้เป็นที่แพร่หลาย โดยเฉพาะกระบวนการในการศึกษาสืบค้นให้สอดคล้องและสัมพันธ์กับเทคโนโลยีทางการศึกษา การจัดทำองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์กรุงธนบุรีที่ได้จากการศึกษาวิจัย เป็นลักษณะสื่อสิ่งพิมพ์อิเล็กทรอนิกส์ (e-book) จึงเป็นวิธีการหนึ่งอันสำคัญที่จะมีส่วนส่งเสริมและพัฒนาการศึกษา และทำความเข้าใจในองค์ความรู้กรุงธนบุรีให้มีลักษณะแพร่หลาย อย่างกว้างขวางและลึกซึ้งให้มากขึ้น อีกทั้งยังเข้ากับยุคสมัยที่เทคโนโลยีมีความเจริญก้าวหน้าไปพร้อมกับเยาวชนไทยในปัจจุบันที่มีความสนใจในเทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้องค์ความรู้กรุงธนบุรีที่เป็นองค์ความรู้ที่มีความสำคัญที่คนไทยทุกคน โดยเฉพาะเยาวชนจะได้เรียนรู้และศึกษา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้สืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ประวัติศาสตร์กรุงธนบุรีตลอดระยะเวลา 15 ปี
2. เพื่อนำองค์ความรู้กรุงธนบุรีไปพัฒนาเป็นสารานุกรมประวัติศาสตร์กรุงธนบุรี ฉบับหนังสืออิเล็กทรอนิกส์สำหรับเยาวชน
3. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของเยาวชนในเขตธนบุรีต่อสารานุกรม ในด้านความรู้ ศิลปกรรมสมัยกรุงธนบุรี และลักษณะสารานุกรมประเภทหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book)

ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้แบ่งขอบเขตการวิจัยเป็น 4 ด้าน ดังต่อไปนี้ คือ

1. ด้านประชากร

1.1 ด้านเอกสาร

เอกสารชั้นต้น เช่น พระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุ สมุดไทยต่างๆ และบันทึกความทรงจำ

1.2 เอกสารชั้นรอง เช่น บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตำรา หลักฐานเอกสารต่างๆ จากนักเขียน ฯลฯ

1.3 นักเรียน นักศึกษา ในพื้นที่เขตธนบุรี

2. ด้านเนื้อหา

ด้านเนื้อหาประวัติศาสตร์

ศึกษาเนื้อหาทางด้านประวัติศาสตร์โดยงานวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาประวัติศาสตร์บุคคล เช่น พระราชวงศ์สมัยกรุงธนบุรี บุคคลที่มีบทบาทก่อนสถาปนากรุงธนบุรี บุคคลที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญสมัยกรุงธนบุรี และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์กรุงธนบุรี

3. ด้านพื้นที่

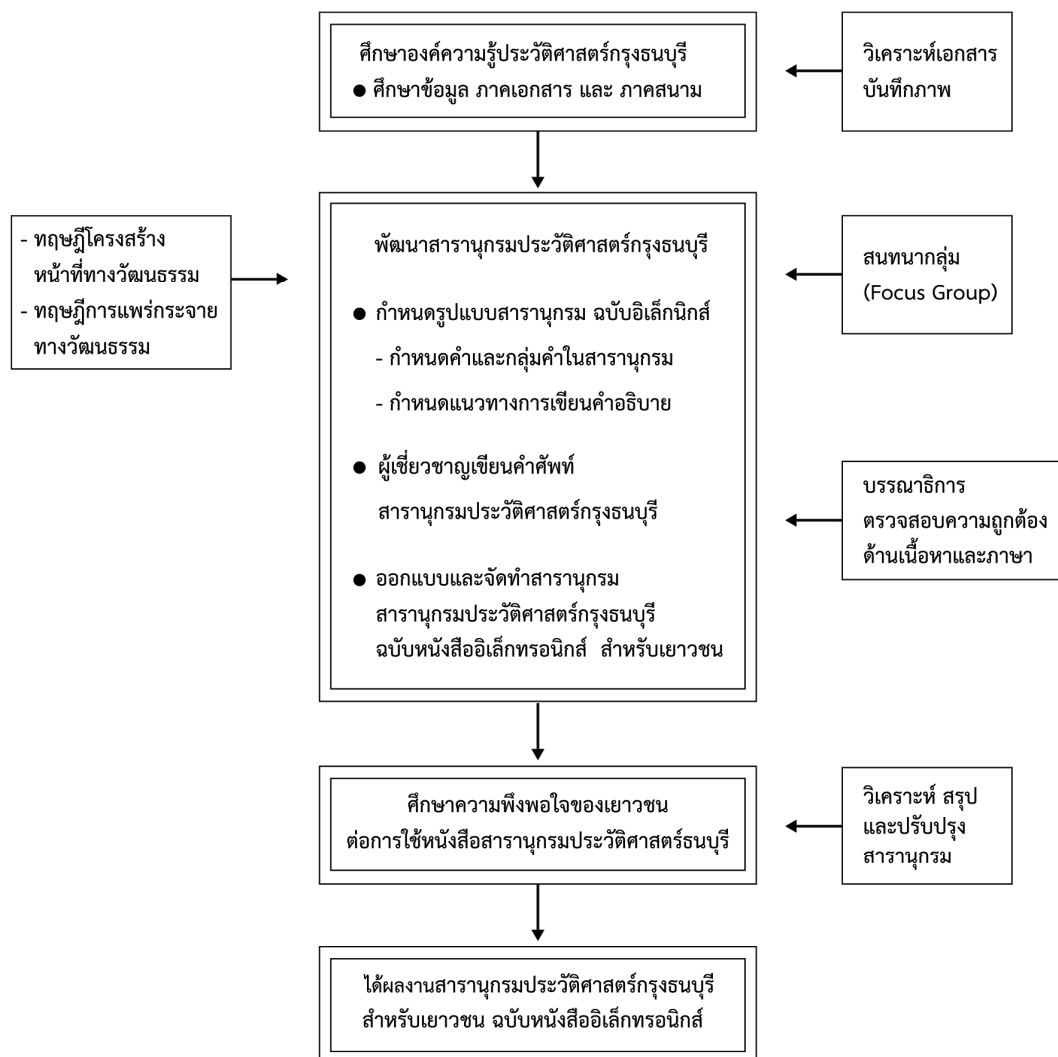
ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่ศึกษาความรู้ที่เกี่ยวกับกรุงธนบุรี ในเขตกรุงเทพและปริมณฑล

4. ด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ในสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ช่วงเวลา 15 ปี พ.ศ.2310 – 2325 และช่วงเวลาที่เกี่ยวเนื่อง โดยผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย 12 เดือน

ทฤษฎี และกรอบแนวความคิดของการวิจัย

1. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ทางวัฒนธรรม
2. ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

ภาพที่ 1 กรอบแนวความคิดของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง สารานุกรมประวัติศาสตร์กรุงเทพมหานคร ฉบับหนังสืออิเล็กทรอนิกส์สำหรับเยาวชน เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method) โดยเน้นวิจัยเชิงคุณภาพและเสริมด้วยการวิจัยเชิงปริมาณโดยมีกรอบแนวคิดดังนี้

1. การศึกษา เพื่อสร้างองค์ความรู้ประวัติศาสตร์กรุงเทพมหานคร ค้นคว้าข้อมูลทั้งภาคเอกสาร และการศึกษาภาคสนามทั้งข้อมูลปฐมภูมิ และทุติยภูมิ แล้วทำการจัดหมวดหมู่เอกสารและบันทึกภาพในสถานที่สำคัญที่เกี่ยวข้อง

2. การพัฒนาองค์ความรู้เป็นสารานุกรมประวัติศาสตร์ การสนทนากลุ่มเพื่อวิเคราะห์ให้ได้มาซึ่งการกำหนดรูปแบบของสารานุกรมประวัติศาสตร์กรุงเทพมหานครและกำหนดรูปแบบของหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ กลุ่มประเภทคำ หลักเกณฑ์การคัดเลือกคำ และแนวทางรายละเอียดการเขียนเรียบเรียงอธิบายคำ รายการคำต่างๆโดยวิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ทางวัฒนธรรม และทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

2.1 การกำหนดผู้เชี่ยวชาญและเชิญผู้เชี่ยวชาญเขียนคำตามความสมัครใจ และตามที่คณะผู้วิจัยกำหนด

2.2 ทางบรรณาธิการหลังจากได้รายละเอียดการเขียนคำที่เรียบเรียงแล้วจัดส่งให้ผู้เป็นบรรณาธิการตรวจสอบความถูกต้องอย่างน้อย 2 รอบ

2.3 การออกแบบและการจัดทำสารานุกรมประวัติศาสตร์กรุงเทพมหานคร มีการออกแบบให้สอดคล้องกับข้อสรุป และความสวยงามพร้อมจัดทำภาพประกอบ จากนั้นจัดทำเป็นหนังสืออิเล็กทรอนิกส์

3. การเผยแพร่ให้เยาวชนได้ทดลองใช้สารานุกรมและตอบแบบสอบถามความพึงพอใจ อีกทั้งปรับปรุงสารานุกรมประวัติศาสตร์กรุงเทพมหานคร และเขียนรายงานการวิจัยตามหลักทฤษฎีและข้อเสนอแนะ

4. ได้สารานุกรมประวัติศาสตร์กรุงเทพมหานครสำหรับเยาวชน ฉบับหนังสืออิเล็กทรอนิกส์

นิยามศัพท์เฉพาะ

สารานุกรม หมายถึง หนังสือที่รวบรวมความรู้ทุกแขนง หรือเฉพาะแขนงใดแขนงหนึ่ง มักเรียงลำดับตัวอักษร มาจากภาษาอังกฤษ Encyclopedia ในการวิจัยครั้งนี้เป็นสารานุกรมเฉพาะทาง

องค์ความรู้เกี่ยวกับกรุงธนบุรี ที่เน้นด้านประวัติศาสตร์ ในเนื้อหาแนะนำเสนอประวัติบุคคลสำคัญที่มีบทบาทต่อเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี

ประวัติศาสตร์กรุงธนบุรี หมายถึง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตสมัยกรุงธนบุรี และสิ่งที่มีมนุษย์ได้กระทำหรือสร้างแนวความคิดไว้ รวมถึงเหตุการณ์ที่เกิดจากเจตจำนงของมนุษย์ ตลอดจนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ โดยในวิจัยชุดนี้แนะนำเรื่องราวประวัติศาสตร์ที่เน้นไปที่ประวัติบุคคลสำคัญต่างๆที่มีบทบาทต่อเหตุการณ์ประวัติศาสตร์กรุงธนบุรีและที่เกี่ยวข้อง

เยาวชน หมายถึง ตามความหมายขององค์การสหประชาชาติกำหนดไว้ว่า คนในวัยหนุ่มสาว โดยในวิจัยชุดนี้มุ่งเน้นไปที่เยาวชนที่ศึกษาอยู่ในระดับเทียบเท่าระหว่างศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษาตอนปลายถึงระดับปริญญาตรี และอาศัยอยู่ในเขตธนบุรี

สารานุกรมหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ หมายถึง หนังสือที่รวบรวมความรู้เฉพาะแขนง มาจากคำภาษาอังกฤษ Electronic Book หมายถึง หนังสือที่สร้างโดยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ มีลักษณะเป็นเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ที่อยู่ในรูปแบบดิจิทัล มีข้อมูลตัวอักษรและภาพ วิดีทัศน์ และเสียงดนตรี ประกอบ จัดทำในรูปแบบซีดีรอม สามารถเปิดใช้งานได้โดยคอมพิวเตอร์ ในวิจัยชุดนี้เป็นการรวบรวมองค์ความรู้ในเรื่องประวัติศาสตร์บุคคลสมัยกรุงธนบุรี

ประโยชน์ที่จะได้รับ

1. องค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ในสมัยกรุงธนบุรี
2. มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรีมีสารานุกรมกรุงธนบุรีไว้เผยแพร่ในศูนย์ธนบุรีศึกษา
3. มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี ได้จัดบันทึกลิขสิทธิ์ สารานุกรมประวัติศาสตร์ในสมัยกรุงธนบุรี สำหรับเยาวชน
4. เยาวชนในสถานศึกษาทุกระดับ ทุกจังหวัดทั่วประเทศ ได้มีโอกาสศึกษาประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรีอย่างชัดเจน ลึกซึ้ง และกว้างขวาง ผ่านสื่อหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book)
5. ประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี ได้รับการเผยแพร่อย่างกว้างขวางในกลุ่มเยาวชนและบุคคลทั่วไป ที่ต้องการศึกษา โดยสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่รวดเร็ว ชัดเจน ถูกต้อง และทันสมัย การศึกษาจาก CD และจากเว็บไซต์
6. องค์ความรู้ประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี ที่ได้รับการศึกษาวิจัย สามารถนำไปต่อยอดในการศึกษาวิจัยเชิงลึกได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

7. องค์ความรู้ประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี สามารถนำไปพัฒนาเป็นสื่อภาคภาษากลุ่มประเทศอาเซียนรวม 10 ภาษา คือ ภาษาอังกฤษ ภาษาพม่า ภาษาลาว ภาษากัมพูชา ภาษาอินโดนีเซีย ภาษาบรูไน ภาษาเวียดนาม ภาษาฟิลิปปินส์ ภาษามาลาเเซีย และภาษาสิงคโปร์ เพื่อการเผยแพร่องค์ความรู้ ประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี ให้แพร่หลาย

8. องค์ความรู้ประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี สามารถนำไปพัฒนาเป็นธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เชิงศิลปกรรม เชิงอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ

9. องค์ความรู้ประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี สามารถนำไปพัฒนาเป็นของที่ระลึก เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม งานประณีตศิลป์ต่างๆ เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

10. มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี สามารถนำองค์ความรู้จากการวิจัยมาพัฒนาเป็นสถาบันธนบุรีศึกษา หรืออื่นๆ ได้อย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพ